

Immanuel Kant (1724-1804)

Forelesning 1: Teoretisk filosofi

v/Stig Hareide 15.2. 2011

- Praktisk filosofi (etikk, politikk): Hvordan *bør* vi handle?
- Teoretisk filosofi (erkjennelsesteori/vitenskapsteori): Hva er tilfelle, hva er sant?
- Et sentralt spørsmål i vitenskapsteorien: Hva er forholdet mellom empiri og teori?
  - Empirismen og Kants begrep om det aprioriske ("uavhengig av sansning")

Generelle innfallsvinkler

- Var Kant en prøyssisk tvangsnevrotiker? En regelfetisjist? Jfr. det kategoriske imperativ og andre "a priori" prinsipper
- "Hva er opplysning?" (1783): Ha mot til å tenke selv, uavhengig av ytre autoriteter og gitte regler ("kritikk")
- Trekk ved opplysningstenkningen:
  - Betydningen av vitenskap.
  - Den praktiske fornuftens forrang hos Kant

”Kritikk av den rene fornuft” (1781/1787)

- Den ”rene” fornuft går utover det gitte i rom og tid
- Fornuften vikler seg da inn i problemer (bl.a. ”antinomier”); den blir med dette ”kritisert” av Kant.
- Positiv erkjennelse er begrenset til det som fremtrer innenfor rom og tid. – Hovedspørsmålet i Kritikken: Hvordan er erfaring (empirisk erkjennelse) mulig?
- Ved å begrense erkjennelsen slik vil Kant åpne opp for moralen og religionen

Frihetsantinomien

- Fører den nye mekanistiske vitenskapen til determinisme?
- Det mekanistiske årsaksbegrepet: Alt som skjer, skyldes ytre, forutgående årsaker (modell: trykk og støt)
- Determinisme: vår handling nå skyldes forutgående årsaker
- Frihetsantinomien:
  - tese: alt som skjer (inkludert handlinger), har en første spontan årsak (rasjonalisme)
  - antitese: årsakskjeden går i det uendelige tilbake i tid (empirisme, naturalisme)

- Kants "oppløsning" av antinomien:
- Én og samme handling kan betraktes i to perspektiver
  - slik den *fremtrer* for sansene i rom og tid (objekt for mekanistisk vitenskap)
  - og slik den *er i seg selv* (den frie vilje, det handlende jeget)
- Er Kant dermed en dualist (som Descartes)? En uoverstigelig kløft mellom kropp og sjel, eller sanselig og oversanselig verden?

Kants 'kopernikanske revolusjon' (Fortalen)

- Sammenligning med vitenskapelige revolusjoner:
  - Matematiske bevis: gjennom *konstruksjon*
  - Empirisk naturvitenskap: gjennom *eksperiment* (eks. Galilei)
- Kants revolusjon i filosofien: La oss anta at erkjennelsen ikke retter seg (passivt) etter gjenstanden (som ting i seg selv), men at gjenstanden (som fremtredelse) retter seg etter erkjennelsen (som en aktivitet)

- Sammenligningen med Kopernicus (den heliosentriske teorien):
  - Det er *vi* (de astronomiske betrakterne) som beveger oss, *med* jorda. De observerte himmelbevegelser er derfor relative til oss. (Kopernicus)
  - På lignende måte: vi beveger oss *på* jorda når vi handler (f.eks. utfører vitenskapelige observasjoner eller eksperimenter). Gjenstanden fremtrer bare gjennom vår aktivitet. (Kant.)

Den kopernikanske revolusjon i forhold til empirisme og rasjonalisme

- Kants 'syntese' av rasjonalisme og empirisme: samvirket mellom sansning og tenkning (= erfaring, empirisk erkjennelse)
- En felles forutsetning for empirisme og rasjonalisme: erkjennelsen retter seg passivt etter gjenstanden
- Kant: en tredje, selvstendig posisjon: Gjenstanden retter seg etter erkjennelsens a priori form, som er vårt aktive bidrag til erkjennelsen.

A priori betingelser for erfaring

- "A priori": "forut for", eller uavhengig av sansning
- Former for sansning (anskuelseformer): *rom og tid* – våre måter å sanse på, ikke selv gitt for sansene
- Former for tenkning (a priori begreper): *kategoriene* – våre måter å tenke på, uavhengig av bestemte sansninger. F.eks. årsakskategorien
- Rom/tid og kategoriene ligger til grunn for "syntetiske a priori" setninger
- disse setningene går altså på erkjennelsens form, det vi bidrar med i erkjennelsen

Syntetiske a priori setninger (Innledningen)

- Analytiske setninger (forklaringsdommer)
  - ”Alle legemer [subjektbegrep] er utstrakte [predikatbegrep]”
  - ”Alle ungarer er ugifte”
  - Alle analytiske setninger er også a priori (strengt nødvendige)
- Syntetiske setninger (utvidelsesdommer)
  - ”Alle legemer har tyngde”
  - ”Alle ungarer tørker seg på snippen av håndkleet”
  - Disse setningene er også *a posteriori* (= ”etter” eller gjennom erfaring): *erfaringssetninger*

- Det fins også *syntetiske* setninger som er *a priori*
  - ”Fortiden kommer ikke tilbake”
  - ” $5 + 7 = 12$ ”
  - ”Vinkelsummen i en trekant er 180 grader.”
  - Visse grunnleggende fysiske naturlover (Newtons bevegelseslover)
  - Metafysiske prinsipper, f.eks. årsakssetningen: Alt som skjer, har en årsak.
- Kants hovedspørsmål : Hvordan er syntetisk-aprioriske dommer mulig?

Begrunnelse av årsakssetningen

- I forhold til rasjonalisme og empirisme
- Sansning av deler av et hus: rekkefølgen av sansningene er vilkårlig
- Sansning av en båt som driver ned en elv: her er det ikke opp til meg å bestemme rekkefølgen av sansningene.
- I begge tilfeller: *sansningene* følger etter hverandre. Kun i det andre tilfellet oppfatter vi en *objektiv* rekkefølge i tiden, eller en objektiv forandring.
- Men hvordan kan vi oppfatte en objektiv forandring? Bare når vi forutsetter årsaksbegrepet, at det er en objektiv forbindelse mellom årsak og virkning.

- Hvorfor er årsakssetningen syntetisk a priori?
- Syntetisk: vi må gå utover årsaksbegrepet til tiden som anskelsesform
- A priori: årsakssetningen er en av betingelsene for erfaring av et objekt i det hele tatt
- Årsakssetningen har en handlingsdimensjon: bare ved en bevissthet om at ”jeg handler”, når jeg selv skaper en forandring i tiden, er årsaksbegrepet mulig.

Kant og nyere vitenskap

- Matematikk: ikke-euklidske geometrier
  - bryter med Kants romteori
  - Kants mulige svar: ikke-euklidske geometrier er gyldige (kun) som aritmetikk
- Fysikk: Einsteins relativitetsteori
  - Rom og tid er "relative". De oppfattes da som noe fysikalsk, som gjenstander for sansning, ikke som a priori former.
- Biologi: Darwins evolusjonsteori.
  - Nådestøttet for all tradisjonell naturteleologi?